

Juryrapport VNK-scriptieprijs 2015

Het is ons een genoegen om als jury van de VNK-scriptieprijs 2014-2015 aan u de ingezonden scripties en hun auteurs aan de hand van het door ons opgestelde juryrapport aan u voor te stellen. Dit jaar bestond de jury uit twee bestuursleden van de VNK: Mirjam van Veen en Frederike Cossee, alsmede Joep van Gennip, die als redactielid verbonden is aan ons Tijdschrift voor Nederlandse Kerkgeschiedenis. Er waren vier inzenders: Nienke de Jong, Jos de Weerd, Klaas Douwes en Nanouschka Wamelink. Voor het beoordelen hebben wij gelet op de volgende criteria: originaliteit, structuur en vraagstelling, taal, bronnenonderzoek- en verwerking van de bronnen, illustraties en vormgeving en, tot slot terugkoppeling en beantwoording van de hoofdvraag. Ik zal hier achtereenvolgens over alle vier de scripties iets vertellen, waarna het eindoordeel en de winnaar bekend zal worden gemaakt.

De eerste masterscriptie geschiedenis is van **Nienke de Jong** en draagt de titel 'Het Arnhemse klooster Bethanië (1429-1580) als productiecentrum van handschriften voor een Gelders-Nederrijnse markt'. Het betreft hier een mooi vormgegeven werkstuk met een heldere structuur en drievoudige vraagstelling. In de scriptie komt de wisselwerking tussen het Arnhemse klooster Bethanië, de productie van getijdenboeken, als de afzetmarkt hiervan (met name onder adellijke vrouwen) duidelijk naar voren. De ingewikkelde kwestie van het toeschrijven van handschriften aan het klooster (Meesters van Margriet Uutenham) doet De Jong door deze te vergelijken met het zogenaamde Handschrift 287, dat een specifieke datering en lokalisering kent. De historica weet dit op een overtuigende manier over te brengen en verwerkt dit duidelijk in haar eindconclusie.

Kleine puntjes van kritiek liggen er op de stilistische en taalkundige kant van de scriptie. Beide inleidingen over de Moderne Devotie en de getijdenboeken zijn echter wel duidelijk en helder geschreven. Daarnaast geeft De Jong er blijk van de ingewikkelde begrippen die horen bij een dergelijk middeleeuws handschriftenonderzoek (randdecoratie, volbladminiaturen, *metallic borders*, folio/recto) goed te beheersen en op een adequate manier in haar scriptie te verwerken. De scriptie is derhalve geen zuiver kerkhistorisch onderzoek, maar combineert een historische invalshoek met theologische achtergronden in een heuristisch en deterministisch kader.

De Research Master geschiedenis scriptie 'Tussen macht, vertrouwen en heiligheid. De positie van katholieke geestelijken in de transitie van macht en religie op de Veluwe in de zestiende eeuw' van **Jos de Weerd** is een helder en uitstekend opgezette scriptie. De auteur bekijkt of er voor de zestiende eeuw veranderingen zijn aan te wijzen in de positie van katholieke geestelijken (hoofdzakelijk de seculiere clerus) op de Veluwe die te maken hebben met de transitie van macht en religie. Alvorens het onderzoek aanvangt krijgt de lezer een heldere en theoretische inleiding over processen die te maken hadden met de reformatie (confessionalisering, 'confessionele revolutie', stads- en plattelandsreformaties). Hierbij evalueert De Weerd op een kritische manier bestaande literatuur over het ontstaan van de Reformatie in de Nederlanden.

In de volgende hoofdstukken worden de 'randvoorwaarden' voor het onderzoek uiteengezet en beschreven, zoals de wereldlijke invloed op de Veluwe, de kerkelijke indeling van het gebied en een beschrijving van de seculiere geestelijken als sociale groep. In het vijfde hoofdstuk worden deze elementen geanalyseerd aan de hand van een vijftiental conflictsituaties die zich in de zestiende eeuw op de Veluwe voordeden tussen de wereldlijke en geestelijke macht. Vermeld dient te worden dat de auteur hierbij het originele bronnenmateriaal heeft geconsulteerd. De Weerd toont aan dat vooral bij religieuze benoemingskwesies en het dulden van 'ketterse' praktijken tegengestelde belangen een rol speelden. In de diverse anti-protestantse maatregelen, afgekondigd door de wereldlijke overheid, maar eveneens gericht op de geestelijken, kwam het spanningsveld tussen macht en religie krachtig naar voren. Maar ook de invloed van de lokale gemeenschap kon geestelijken maken of breken. Voor de ene partij was het uitroeien van 'ketterse' praktijken de eerste prioriteit, terwijl de magistraat en/of de plaatselijke bevolking vooral 'rust in de tent' wilden. Tevens toont De Weerd dat de lutherse ideeën al vroeg aanwezig waren op de Veluwe.

In de afsluitende conclusie wordt het gedane onderzoek op een hoger niveau getild en maakt de auteur aannemelijk dat het opleidingsniveau van de seculiere geestelijkheid niet zo slecht was als altijd is verondersteld. Daarnaast weet De Weerd de gestelde onderzoeksvragen over macht en religie op een goede manier te beantwoorden. In deze scriptie is goed te zien hoe makro-historische gebeurtenissen als de Reformatie doorsijpelen op micro-niveau, waarbij de vernieuwingsgezindheid van een stedelijke setting, in tegenstelling tot plattelandsgemeenten, duidelijk naar voren komt. Hierbij heeft het de jury getroffen, dat de zestiende eeuw – eerder vooral gezien als een tijdperk van breuken - voor de rurale gebieden juist continuïteit te zien geeft.

Het taalgebruik en de zinsconstructies zijn uitstekend, op een paar minuscule puntjes na. Wel is het jammer dat de auteur, afgezien van de titelpagina, geen illustraties heeft ingevoegd. Afbeeldingen van de genoemde steden en dorpen, evenals van enkele personen (bijv. de inquisiteur Gruwel) zouden het geheel iets levendiger hebben gemaakt.

De derde masterscriptie, getiteld 'Met het oog op eenheid. Kerkhistorisch onderzoek naar het vrijzinnig leiderschap van H.T. de Graaf (1875-1930)', is van **Klaas Douwes**. Hierin staat de begripsbepaling van het vrijzinnig protestantisme centraal, meer in het bijzonder hoe Hendrik de Graaf hier aan het begin van de twintigste eeuw als eigenzinnige voortrekker invulling aan gaf. De scriptie begint vrij plotseling met de genoemde hoofdvragen, waarna vanuit de literatuur getracht wordt om de term 'vrijzinnig protestantisme' te duiden, hetgeen lastig blijkt te zijn. Ook De Graaf zelf lijkt hiermee te worstelen, vooral omdat de invulling van het begrip verder reikt dan de theologie. Het is Douwes hierbij te doen om de 'methode' van De Graaf uiteen te zetten en de resultaten hiervan te analyseren, met het idee dat dit bijdraagt aan de (theologische) kennis van het vrijzinnig protestantisme. Douwes verbindt dit met het hedendaagse zoeken en hoopt, als zelf vrijzinnige protestant, hier voor de toekomst van zijn religieuze stroming ideeën en inspiratie uit te kunnen halen. Hij verbindt zijn onderzoek dus met een soort persoonlijke opdracht.

In het derde hoofdstuk weet de auteur op een goede manier de doorwerking van de metafysische ideeën van de filosoof en psychiater Gerard Heymans op het vrijzinnige gedachtegoed van De Graaf te duiden, hetgeen gezien de complexiteit en abstractieniveau niet eenvoudig is. "Verandering" en "aanpassing" zijn hierbij de sleutelwoorden.

In het volgende hoofdstuk ligt het accent op de kernelementen van De Graafs gedachtegoed, zoals verwoord in twee van zijn voornaamste publicaties. Het begrip 'godsdienstig beginsel' speelt hierbij een belangrijke rol, maar ook een filosofische reflectie op onze hedendaagse maatschappij: het voortdurend zoeken naar 'de waarheid over het geheel'.

In de conclusie komen de verschillende hoofdstuklijnen bij elkaar, waarbij de auteur de hoofdvraag, over de voortrekkersrol van De Graaf, opnieuw te berde brengt. Douwes geeft duidelijk antwoord op de drie, aan het begin gestelde, deelvragen, al lijkt de derde deelvraag in feite de hoofdvraag te zijn. De Graaf bood richting, maar geen systeem, net zoals hij als leider eerder gids dan aanvoerder was. Zijn vrijzinnige, niet-dogmatische, geesteshouding sloot een kritisch zoeken en voortdurend aanpassen in, welke attitude voor de hedendaagse vrijzinnigen nog steeds van grote waarde is. In die zin, stelt Douwes, werkt het gedachtegoed van De Graaf tot op heden door.

Douwes heeft in feite een filosofische scriptie geschreven. Deze beschrijving van het vrijzinnig protestantisme in het interbellum en de plaats van H.T. de Graaf daarin is dan ook niet zozeer kerkhistorisch van aard, maar dient vooral de verkondiging van het belang van de moderne theologie voor onze tijd. Helaas doorspekken de eigen opvattingen van de schrijver nogal eens de beschrijving en staan daarmee tussen de lezer en het onderwerp in. Maar zijn schrijfstijl is prima en helder. Jammer is het, tot slot, dat er geen illustraties in de scriptie verwerkt zijn. Enkele foto's van De Graaf, zijn publicaties en Heymans hadden het geheel meer verlevendigd.

De laatste scriptie (research master thesis) is van de hand van **Nanouschka Wamelink** en luidt "'There will come a time when you will call me saint" - Margaret of Cortona (1247-1297). Medieval Christian *inedia* analyzed from a performative perspective'. In dit werkstuk onderzoekt de auteur vanuit een literair-historische invalshoek het Latijnse begrip *inedia* (rigoureuus en extreem vasten) zoals dat voorkomt in de levensbeschrijvingen (*vitae*) van een drietal vrouwelijke middeleeuwse heiligen (Margaret van Cortona, Catherina van Siena en Liduina van Schiedam).

De structuur van de scriptie is helder, zo wordt in de eerste paragraaf de historiografie rond *inedia* uit de doeken gedaan, wordt in de volgende paragraaf de performatieve theorie verduidelijkt (aangezien *inedia* in dit verband een publiek en handelend 'optreden' is) en komen in de volgende paragrafen de opzet en vraagstellingen van de scriptie aan bod. De hoofdvraag is: 'What message did medieval religious women communicate through their public performance of *inedia*?'. Om een antwoord hierop te krijgen is de hoofdvraag gesplitst in vier subvragen, waarin de interactie tussen de vrouwen en hun publiek/omgeving op verschillende niveaus een belangrijke rol speelt.

De drie door de auteur gekozen vrouwelijke middeleeuwse heiligen (Margaret van Cortona, Catherina van Siena en Liduina van Schiedam) komen op verschillende niveaus aan de orde (bronnen, levensbeschrijving, spanningsveld publiek-privaat, etc.). In deze benadering toont Wamelink dat ze boven de stof staat en dat ze de verschillende theorieën rond *inedia* op een inventieve en leesbare wijze confronteert met de *vitae* van de genoemde vrouwen. De contemporaine 'uitstapjes' die Wamelink maakt door *inedia* te vergelijken met de hedendaagse ziekte anorexia nervosa is uiterst boeiend, maar gaat, zoals de auteur terecht opmerkt, mank. Niet alleen vanwege het publieke karakter van *inedia* en het verborgene van anorexia, maar ook doordat *inedia* in de middeleeuwen werd begrepen en geaccepteerd als een vorm om boete te doen en het lichaam te tuchtigen om hierdoor op een directe manier met Christus te communiceren. Anorexia daarentegen wordt heden ten dage vaak niet begrepen door de omgeving.

De auteur laat tevens zien dat bij *inedia* de overgang van het private naar het publieke bij middeleeuwse heiligen voor een belangrijk deel via de mond ging, niet alleen omdat dit zintuig (de smaak) uiteraard 'het eten' symboliseert, maar ook omdat de hostie, als symbool van Christus' lijden, via de mond werd ingenomen en als enige, bij deze heiligen, door het vastende lichaam werd 'geaccepteerd'. De vereenzelving van het door het vasten gepijnigde lichaam met het lijden van Christus werd hierbij als de hoogste vorm van spirituele communicatie gezien.

Tot slot bekritiseert de auteur op basis van argumenten de veronderstelling dat deze vorm van extreem vasten bij middeleeuwse vrouwelijke religieuzen een vorm van vrouwenonderdrukking was. Het tegenovergestelde is eerder waar, omdat deze vrouwen door hun lichaam extreem te versterven macht konden uitoefenen op de gevestigde orde en zelfs de kerk konden bekritisieren. Als randvoorwaarde dienden uiteraard hun publieke 'optreden' en een gemeenschappelijke gedeelde opvatting over heiligheid, die op hen van toepassing was. Wamelink weet dit op een goede manier duidelijk te maken.

In het slothoofdstuk worden de hoofd- en vier subvragen systematisch beantwoord en blijkt nogmaals hoe goed de auteur de stof 'tot zich heeft genomen'. Het stuk is in goed Engels geschreven, het bevat weinig grammaticale uitglijders of typefouten en heeft een duidelijke zinsopbouw. Doordat de scriptie in het Engels geschreven is kan ook de internationale wereld hier kennis van nemen. Ook Wamelink heeft ervoor gekozen geen illustraties toe te voegen, hetgeen jammer is. Een paar afbeeldingen van de genoemde heiligen, de titelpagina's van hun *vitae* of een extra schema hadden de scriptie iets meer verlevendigd.

Eindoordeel:

Alle vier de voorgedragen scripties zijn van een uitzonderlijk hoge kwaliteit, niet alleen qua structuur en taalgebruik, maar ook qua originaliteit van de gekozen thema's. Hierover is duidelijk nagedacht. Ook koppelen alle vier de scripties de beoogde hoofd- en subvragen terug in het slothoofdstuk of de conclusie, waarbij merendeels heldere antwoorden worden gegeven. Sommige conclusies zijn nog iets teveel opsommend en samenvattend. Daarnaast valt op dat, op de scriptie van De Jong na, de meeste werkstukken geen illustraties bevatten. Alleen de scriptie van Wamelink is in het Engels geschreven. Alles overziend willen wij de scriptie van **Jos de Weerd** voordragen voor de VNK-scriptieprijs van 2014-2015. De scriptie van Nanouschka Wamelink verdient wat ons betreft een eervolle vermelding.

Haarlem, 14 maart 2015

Mirjam van Veen

Frederike Cossee

Joep van Gennip